

Isaak Babel

Alle verhalen

Vertaald door Charles B. Timmer
en Peter Zeeman

Meulenhoff Amsterdam

Voorwoord

door Nathalie Babel

In de meeste landen wordt uitzonderlijk veel belang gehecht aan de publicatie van de verzamelde werken van beroemde schrijvers. Zoiets betekent de bekroning van een carrière, dikwijls postuum. In het geval van Isaak Babel zijn pogingen in die richting tot op heden gestrand. Rivaliserende uitgevers en talrijke vertalers in verschillende landen zijn aan de slag gegaan met hetzelfde materiaal, soms op een bedroevende manier, soms met voortreffelijk resultaat. Tussen allerlei publicaties in Rusland en andere landen door verschenen er grote gedeeltes van Babels werk in literaire bladen en tijdschriften. De eerste naoorlogse verhalenbundel van Babel in de Sowjet-Unie werd, zij het gecensureerd, in 1957 in Moskou uitgegeven en sedertdien zijn er vele bundelingen in diverse talen in Rusland, West-Europa en de Verenigde Staten verschenen. In 1990-1991 werd er in Moskou een uitgebreide tweedelige verzameling uitgegeven, die echter nog steeds coupures uit de versie van 1957 bevatte.

Deze betreurenswaardige situatie was uiteraard te wijten aan het feit dat Babel een Sowjetburger was geweest, een ingezetene van de Sowjet-Unie. Het is mede toe te schrijven aan zijn mysterieuze verdwijning in 1939, waar nog bij kwam dat zijn naam tot aan 1954 officieel niet meer werd genoemd. Nu we erachter zijn gekomen wat er werkelijk met hem is gebeurd, en nu er geweldige inspanningen zijn verricht, ook vanuit wetenschappelijke hoek, om zijn geschriften bijeen te brengen, is het eindelijk mogelijk geworden met vast vertrouwen de verzamelde werken van Isaak Babel voor publicatie gereed te maken.

Tot Babels nauwelijks bekende werk behoren zijn scenario's, waarvan er enkele zijn geschreven in samenwerking met Sergej Eisenstein. In 1998 kwam Peter Constantine bij me met het idee ze allemaal te vertalen. Zijn voorstel viel in goede aarde, want ik zag hier-

in een kans mijn lang gekoesterde droom te realiseren en te komen tot een betrouwbare volledige editie van mijn vaders werk. Peters oorspronkelijke idee groeide derhalve uit tot een veel grotere inspanning, die het huidige boek tot gevolg heeft gehad. In deze editie van W.W. Norton is alles wat Babel voorzover bekend ooit heeft geschreven voor het eerst in welke taal dan ook bijeengebracht.

Zoals dit werk illustreert, en zoals eenieder die ooit iets over mijn vader heeft gelezen wel zal vermoeden, was hij een raadsel. Hoewel met de bovengenoemde langverwachte editie al het literaire werk thans verkrijgbaar is, moet een allesomvattende biografie nog geschreven worden. Een aantal mensen, onder wie wetenschappers, postdoctorale studenten en journalisten, waagt zich aan dit lastige karwei. Daarnaast zijn er in Nederland en in Duitsland documentaires over zijn leven gemaakt, waarin historische beelden van de Russische revolutie zijn gebruikt om de chaos van dat tijdperk te illustreren. Ze laten opstandige mensenmassa's zien, en scènes met kozakken, Russische arbeiders, Polen en joden. Het lijkt eenvoudiger deze historische periode in beeld te brengen dan een geschreven portret te vervaardigen van het ongrijpbare vat vol tegenstrijdigheden dat mijn vader was.

Welnu, wie was Isaak Emmanoeïlowitsj Babel?

Was hij een Sowjetschrijver, een Russisch schrijver of een joods schrijver?

Als Sowjetschrijver toont en ondervindt hij de diepe tweedeling tussen enerzijds het aanvaarden van de idealen van de Revolutie en anderzijds een afkeer van haar methodes. Als Russisch schrijver geeft hij uitdrukking aan zowel nostalgie naar de oude wereld als aan verlangen naar de nieuwe. Als joods schrijver was hij thuis in het Hebreeuws en de talmoed. Toch schreef hij in het Russisch. Zijn werk geeft blijk van wat menigeen een 'joodse gevoeligheid' heeft genoemd. Zelden sneed hij echter de typisch joodse thema's aan die we tegenkomen in de Jiddische literatuur, en wanneer hij dat wel deed, waren ze stevast verweven met Russische culturele archetypen.

Babels werk valt niet in te delen. Naar mijn persoonlijke opvatting is het simpel gezegd zo dat het naast elkaar plaatsen van het verenigbare en het onverenigbare de oorzaak is zowel van de constante

spanning in Babels proza als van het unieke karakter ervan. Babel tegemoet treden met verwachtingen stoelend op de traditionele Russische literatuur kan óf tot teleurstelling leiden óf tot een gevoel van iets nieuws te hebben ontdekt. Zijn proza maakt niet alleen maar gebruik van vroegere thema's en vormen, het is eerder het smeden van een nieuwe manier van schrijven, die nieuwe tijden weerspiegelt. Babels lezers zijn niet enkel kenners van de Russische literatuur en geschiedenis of geïnteresseerden in de Russische revolutie. Ze behoren tot verschillende culturen, verschillende godsdiensten en verschillende sociale klassen. Ze hebben niet één nationale traditie.

Critici hebben allerlei standpunten ingenomen en er is heel veel onderzoek en heel veel enthousiasme geïnvesteerd in het oplossen van vragen met betrekking tot Babels persoonlijke overtuigingen en literaire stijl. De literatuur over Babels werk vult zelfs boekenkasten, terwijl zijn eigen geschriften amper een halve plank beslaan. Babel begon als puber al te schrijven, maar zelf was hij van mening dat zijn loopbaan als bellettrist, die 'helder en beknopt' schrijft, pas in 1924 een aanvang nam. Het was toen dat zijn verhalen, die later gebundeld zouden worden onder de titels *Rode Ruitelij* en *Verhalen uit Odessa*, begonnen te verschijnen. De jonge schrijver stormde het literaire milieu binnen en werd onmiddellijk een rage in Moskou. Het is traditie in Rusland dichters en schrijvers te verafgoden, en Babel maakte weldra deel uit van de *happy few*, een groep waartoe ook Sowjetschrijvers behoorden die een aparte status hadden en privileges genoten in een voor het overige verpauperd en despotisch bestuurd land. Hij mocht naar het buitenland reizen en betrekkelijk lange periodes in West-Europa verblijven. In de late jaren dertig kreeg hij een buitenhuis in Peredelkino, het schrijversdorp in de buurt van Moskou. Nooit werd er een geheim van gemaakt dat hij een vrouw en dochter had in Parijs. Tegelijkertijd wist vrijwel niemand buiten Moskou iets af van de twee andere kinderen die hij had verwekt. Babel had eigenlijk veel geheimen, leidde een leven vol dubbelzinnigheden en liet een groot aantal onbeantwoorde vragen na.

Tijdens zijn leven werd Babel als schrijver bemind, bewonderd en gerespecteerd. De volgende bijdrage in het eerste deel van de tweede

editie van de *Kleine Sowjet-encyclopedie* (maart 1937) biedt een inzichtelijke beschrijving van de man en de auteur. Ik citeer uit dit artikel omdat ik het goed gedocumenteerd vind, in kritisch opzicht steekhoudend en psychologisch verhelderend. Het laat zien waar Babel naar streefde en wat hij daadwerkelijk bereikte. Verbazingwekkend is bovendien het moment van publicatie, het jaar 1937, toen de positie van joden en intellectuelen uitermate wankel was. Naar het schijnt hadden de uitgevers, toen de boeken in maart 1937 al gedrukt waren, geen tijd meer om de inhoud van de encyclopedie te herzien in overeenstemming met de laatste opvattingen van de Partij over de Sowjetgeschiedenis. Ze slaagden er echter wel in nog net voor de distributie in alle eenenzestigduizend exemplaren van het eerste deel een addendum te plakken met ‘correcties’ en een verklaring waarom verscheidene artikelen herzien moesten worden. Gelukkig voor ons is de bijdrage over Babel ‘gecorrigeerd’ noch verwijderd.

Babel, Isaak Emmanoeïlowitsj (geboren 1894) – Sowjetschrijver; zoon van een koopman in Odessa. Zijn eerste verhalen verschenen in 1916, hoewel de piek van zijn literaire activiteiten optrad in de jaren 1923-1924. Babels literaire productie is gering in omvang. Zijn hoofdgenre was de novelle of het korte verhaal, waarvan het meeste kan worden verdeeld in drie thematische cycli: *Verhalen uit Odessa*, voornamelijk over de wapenfeiten van de gangsters in Odessa (het scenario ‘Benja Krik’ en het toneelstuk ‘Zonsondergang’ vallen ook onder dit thema); de verhalenbundel *Rode Ruitertij* – impressies van de veldtocht in 1920 van het leger van Boedjonnyj, waaraan Babel deelnam; en autobiografische verhalen (‘De geschiedenis van mijn duiventil’, enzovoort)...

Estheet met een verhoogde belangstelling voor alle kleurrijke uitingen van het menselijk karakter, neigend naar het abstracte intellectuele humanisme en het romantische, zijn hele leven en werk lang uitdrukking gevend aan het kwellende gevoel over zijn eigen dilettantische zwakheden, bewonderde Babel de heldenmoed van de revolutionair en zag en accepteerde hij de Revolutie zonder enige angst als een soort natuurkracht.

In zijn portrettering van rode cavaleristen of van gangsters in Odessa uit Babel zowel zijn bewondering voor als zijn afschuw van hun kracht en aangeboren bravoure, en hij doet dat via de sceptische ironie van de intellectueel die hij zelf is. Zo ontstaat een origineel mengsel van bombast en humor. Het is kenmerkend dat Babel in *Rode Ruitery* zijn aandacht minder concentreert op de kleurrijke episodes uit het militaire leven, en meer op de woeste escapades van de partizanen.

Typerend voor Babel is zijn oorspronkelijke bloemrijke beeldspraak, zijn originele synthese van romantiek en mescherp naturalisme, van het fysiologische en het erotische, dat soms pathologisch wordt. Zijn vakmanschap schuilt in zijn beknopte, schilderachtige manier van vertellen, in de heldere en geestige wijze waarop hij couleur locale en het dagelijks leven weet over te brengen (bijvoorbeeld de subtiel humoristische beschrijving van het joodse leven in *Verhalen uit Odessa*).

De verhalen die hij na zijn langdurig zwijgen in 1931-1932 publiceerde, inclusief het fragment 'Gapa Goetzjwa' dat als enige het thema van de collectivisatie aanroert, verschillen in wezen niet van zijn vroegere literaire werk.

L. Kagan

De auteur van dit 'politiek incorrecte' artikel begaf zich zo rond 1937 wel op heel glad ijs. Je vraagt je af hoe het met de heer Kagan is afgelopen.

Tegen die tijd waren de grote zuiveringen in volle gang. Stalin hield het land in zijn greep. Zijn kameraden van het eerste uur, zijn generaals, schrijvers, anarchisten, zogenaamde trotskisten en hun medestanders werden gearresteerd, gemarteld en doodgeschoten. De politieke terreur drong door tot alle terreinen van het maatschappelijk leven, inclusief de literaire en culturele kringen. Het was slechts een kwestie van tijd alvorens mijn vader aan de beurt zou komen. Hij moet beslist geweten hebben dat hijzelf al enige jaren nauwlettend in de gaten werd gehouden door de geheime politie.

Op 15 mei 1939 werd Babel gearresteerd. Hij verdween. Geen spoor, geen woord. Van de aardbodem verdwenen. Zijn kamers werden doorzocht en ieder stukje papier werd geconfisqueerd –

correspondentie, kladjes, manuscripten, alles. Hiervan is niets meer boven water gekomen. Zijn naam, zijn boeken, alles werd officieel uitgewist alsof hij nooit bestaan had. Er was enkel stilte. Hoe is het mogelijk dat zo'n beminnelijke, zo'n sociaal vaardige en beroemde man niet in staat was de buitenwereld te bereiken? En zo begon het gissen, en geleidelijk ontstond er een soort mythe. Hij had nooit bestaan, maar juist daardoor werd hij steeds beroemder. Menigmaal in mijn leven is mij gevraagd: 'Weet u hoe hij gestorven is? Weet u ook waar? En waarom?' En dan is er nog een vraag die vaak wordt gesteld. 'Waarom is hij naar de Sowjet-Unie terugggegaan? Het waren al zulke beroerde tijden. Wist hij dat dan niet? Waarom bleef hij niet gewoon in Parijs bij zijn gezin?' Babel arriveerde in de zomer van 1935 in Parijs als lid van de delegatie van Sowjetschrijvers die deelnam aan het Internationale Schrijverscongres ter Verdediging van Cultuur en Vrede. Hij wist vermoedelijk dat dit zijn laatste kans zou zijn om in Europa te blijven. Zoals hij al zo'n tien jaar lang ontelbare malen had gedaan, vroeg hij mijn moeder met hem mee terug te gaan naar Moskou. Ofschoon hij wist dat de algehele situatie beïroerd was, gaf hij haar toch een schets van het gerieflijke leven dat het gezin daar gezamenlijk zou kunnen leiden. Het was de laatste gelegenheid die mijn moeder had om te weigeren, en dat staat in haar geheugen gegrift. Wellicht heeft het haar naderhand geholpen toen het volkomen terecht bleek te zijn dat zij bang was geweest en totaal geen vertrouwen had gehad in de Sowjet-Unie. Mijn moeder heeft mij deze laatste gesprekken met mijn vader meer dan eens beschreven.

Waarom is hij in 1935 dan toch terugggegaan naar Moskou? Jarenlang had Babel geworsteld met het dilemma van zijn persoonlijke situatie. Tijdens de langdurige bezoeken die hij vanaf 1926 aan Parijs bracht, kon hij zijn gedachten uitspreken zonder bang te hoeven zijn eventueel verraden te worden. Volgens zijn goede vriend Boris Souvarine¹ bijvoorbeeld, was Babel goed geïnformeerd over de hoogste politieke kringen in de Sowjet-Unie, over hun complotten, manipulaties en dagelijkse praktijken. Hij had een uitstekend beeld van Stalins ware karakter en privéleven, maakte zich geen enkele illusie over Stalin en onderkende diens monsterlijke bedoelingen en misdaden.

Iemand anders met een gedegen kennis van Babels politieke visie toentertijd was Joeri Annenkow². In zijn memoires heeft Annenkow het over zijn vele ontmoetingen met Babel in Parijs en over de brieven die hij van hem ontving gedurende de vroege jaren dertig. In 1932 keerde Babel na een afwezigheid van drie jaar terug naar Parijs voor een bezoek aan zijn gezin. ‘Babels stemming,’ schrijft Annenkow, ‘was de afgelopen maanden merkbaar veranderd. Hij was weliswaar nog steeds een grote grapjas, maar in gesprekken sneed hij andere thema’s aan. Het laatste verblijf in de Sowjet-Unie en de groeiende onderdrukking van de scheppende kunst door middel van de eisen en richtlijnen van de kant van de Staat hadden hem totaal ontgoocheld. Schrijven binnen het kader van de “barakkenmentaliteit van de sowjetideologie” was voor hem ondraaglijk, maar hij wist niet hoe hij zijn leven op een andere manier zou kunnen inrichten.’³

Annenkow beschrijft nog een gesprek met Babel in 1932, erbij vermeldend dat er maar over één onderwerp gesproken werd: hoe verder te leven.

“Ik heb een gezin: een vrouw en een dochter,” zei Babel. “Ik hou van hen en heb de plicht voor hen te zorgen. In geen geval wil ik dat ze naar de Sowjet-Unie teruggaan. Ze moeten hier in vrijheid blijven leven en wonen. Maar hoe zit het met mij? Moet ik hier blijven en taxichauffeur worden, zoals die moedige Gaito Gazdanow? Maar weet je, die heeft geen kinderen! Moet ik terug naar onze proletarische revolutie? Revolutie, laat me niet lachen! Die bestaat niet meer! Het proletariaat? Dat ging aan de haal, als een aftands rijtuigje dat zijn wielen verloor. En dat nog steeds geen wielen heeft. En nu, beste kerel, zijn het de centrale comités die naar voren stoten – die zullen effectiever zijn. Die hebben geen wielen nodig – in plaats daarvan beschikken die over machinegeweren. Voor de rest is het zo klaar als een klontje, verder commentaar overbodig, zoals dat in nette kringen heet... Misschien word ik toch maar geen taxichauffeur, hoewel ik, zoals je weet, al lang geleden mijn rijbewijs heb gehaald. Hier geniet een taxichauffeur meer vrijheid dan de gemiddelde rector magnificus in de Sowjet-Unie... Chauffeur of niet, ik ga een vrij man worden.”⁴

Op 27 juli 1933 schreef Babel aan Annenkow dat hij uit Moskou

een eigenaardige dagvaarding had ontvangen en dat hij onmiddellijk zou afreizen 'onder de meest dramatische omstandigheden, verstoppen van geld, met her en der een heleboel schulden... Het ga je goed zonder mij. Vergeet Jewgenija Borisowna⁵ niet tijdens mijn afwezigheid... Ik kus je. Ben blij dat ik naar Moskou op weg ga. Verder is alles bitter en onzeker.'⁶

Dit bleek de allerlaatste brief te zijn die Joeri Annenkow van mijn vader ontving. In hun correspondentie vind ik hem klinken als een man die innerlijk verdeeld is, een man die met gelijke kracht in twee verschillende richtingen getrokken wordt.

In 1933 had Babel nog steeds een machtige politieke beschermheer, zijn geliefkoosde mentor Aleksej Maksimowitsj Gorki. Gorki had een beslissende en onvervangbare rol in Babels leven gespeeld. In 1924 schreef Babel: 'Eind 1916 ontmoette ik Gorki toevallig. Ik heb alles aan die ontmoeting te danken en tot op de dag van vandaag spreek ik de naam van Aleksej Maksimowitsj met genegenheid en eerbied uit. Hij publiceerde mijn eerste verhalen in het novembernummer van *Letopisj* uit 1916. Aleksej Maksimowitsj heeft mij uiterst belangrijke zaken geleerd en stuurde mij de wereld in, in een periode dat het volstrekt duidelijk was dat mijn twee of drie acceptabele pogingen als jongeman hooguit per ongeluk succesvol waren, dat ik niets zou bereiken met literatuur en dat ik verbazingwekkend slecht schreef.'⁷

Tijdens een korte reis naar Italië in het voorjaar van 1933 zocht mijn vader vlak voor zijn terugkeer naar de Sowjet-Unie Gorki op in Sorrento. Diens dood in 1936 betekende een groot persoonlijk verlies voor Babel en markeerde de onafwendbare naderende tragedie.

Een van Babels grootste kopzorgen was geld. Zijn hele volwassen leven lang had Babel financiële problemen. Niet dat hij geen geld verdiende. Integendeel, hij verdiende behoorlijk. In de jaren twintig werden zijn verhalen in boekvorm uitgegeven en herdrukt. In één jaar (1924-1925) werden vier verhalenbundels en twee toneelstukken gepubliceerd. Daarnaast ontving hij royalty's voor buitenlandse edities. In de jaren twintig werkte hij voor filmstudio's in Moskou, Kiew en Leningrad, en hiervoor werd hij buitengewoon goed betaald. Hij schreef niet alleen originele scripts, maar bewerkte ook

anoniem scenario's van anderen. Hij bleek de belangrijkste auteur te zijn van *De Gorkitriologie*, een film die pas na zijn arrestatie uitkwam, zonder zijn naam op de aftiteling.

Babels probleem was niet het gebrek aan geld, maar zijn onvermogen ermee om te gaan. Hij voelde het vooral als een plicht voor zijn familieleden in het buitenland te zorgen. Zijn zuster Meri Emmanoeilowna Tsjapotsjnikow was in 1924 vertrokken om bij haar verloofde te zijn, die in België medicijnen studeerde; mijn moeder Jewgenija Borisowna was in 1925 vertrokken met in haar bagage een levenslange haat jegens de bolsjewieken; en zijn moeder, de laatste die vertrok, voegde zich in 1926 bij haar dochter in Brussel.

Zoals ik al noteerde in mijn inleiding van *The Lonely Years*: 'Geldzaken waren een kwelling voor hem. Om meer te verdienen moest hij onder steeds moeilijker omstandigheden werken. Onhandig als hij was, liet Babel zich meeslepen door zijn eigen gulheid. Of hij nu in Moskou of in Parijs was, verre familieleden, vrienden en vrienden van vrienden smeekten hem bij voortduring om financiële steun. Telkens als hij van een buitenlandse reis terugkwam in de Sowjet-Unie, kwam hij na een paar weken tot de ontdekking dat hij geen rooie cent meer bezat, omdat zijn sowjetvrienden het karwei dat in Parijs was begonnen hadden afgemaakt. Waar Babel bovenal bang voor was, was dat zijn economische positie zijn werk zou beïnvloeden. Zijn leven draaide om schrijven.'⁸

Zijn onvermogen zich zichzelf voor te stellen als iets anders dan een schrijver speelde een cruciale rol in zijn weigering de USSR te verlaten. Zijn verblijven in het buitenland deden hem inzien dat hij als uitgeweken schrijver geen fatsoenlijke boterham zou kunnen verdienen.

Zoals Cynthia Ozick opmerkte in een recensie van Babels *Dagboek 1920*: 'Door in de Sowjet-Unie te blijven en door de uiteindelijke weigering zijn kunst aan te passen aan sowjetvoorschriften offerde Babel zijn leven op voor zijn taal.'⁹

Souvarine herinnert zich wat hij Babels leitmotiv noemt: "Ik ben een Russisch schrijver. Als ik niet onder het Russische volk leefde, zou ik schrijver af zijn. Ik zou als een vis op het droge zijn."¹⁰ Mijn moeder placht deze formulering bijna woordelijk te gebruiken ter verklaring van mijn vaders afwezigheid en om uit te leggen waarom

ik geen broers en zussen had, die ik altijd zo graag had gewild. Dit romantische ideaalbeeld van de schrijver, dat slechts een gedeelte van het verhaal vormde, is mij een groot deel van mijn leven bijgebleven. Het heeft vele jaren geduurd eer ik het los kon laten.

Het is duidelijk dat er voor Babel geen ideale oplossing bestond. Uiteindelijk bepaalt ieder mens zijn eigen lot.

In 1954, na vele jaren van officieel stilzwijgen, werd Babels naam weer genoemd. Op een doodgewoon half A-viertje, dat doorging voor een officieel document, stond de volgende verklaring getypt: 'Het vonnis van het Militaire college d.d. 26 januari 1940 betreffende Babel I. E. is herroepen op grond van onlangs ontdekte omstandigheden en de zaak tegen hem wordt gesloten bij gebrek aan criminele feiten.' Het duurde een paar jaar eer het nieuws vanuit Moskou naar de rest van Europa was doorgesijpeld. Decennia later, aan het begin van de jaren negentig, kort na de ineenstorting van de Sowjet-Unie, slaagden enkele onverschrokken lieden erin toegang te krijgen tot de KGB-archieven over Babel. Er zijn gedetailleerde verslagen bijgehouden van de arrestatie en ondervragingen van de verdachte.

Wat we nu weten is dat zijn proces op 26 januari 1940 plaatsvond in een van Lawrenti Beria's privé-vertrekken. Het duurde ongeveer twintig minuten. Het vonnis was al van tevoren opgesteld en liet aan duidelijkheid niets te wensen over: dood door een vuurpeloton, onmiddellijk uit te voeren. Babel was beschuldigd van en veroordeeld wegens 'actieve deelname aan een trotskistische anti-sowjet organisatie' en 'het lid zijn van een terroristische samenzwering, alsmede het spioneren voor de Franse en Oostenrijkse regering.'

Babels laatste woorden die zijn opgetekend tijdens het proces luiden: 'Ik ben onschuldig. Ik ben nooit een spion geweest. Ik ben nooit betrokken geweest bij acties tegen de Sowjet-Unie. Ik heb mezelf vals beschuldigd. Ik werd gedwongen valse beschuldigingen tegen mijzelf en anderen af te leggen... Ik vraag maar één ding – of ik mijn werk mag afmaken.' De volgende dag kreeg hij de kogel en zijn lichaam werd in een gemeenschappelijk graf gesmeten. Al deze afschuwelijke informatie kwam aan het begin van de jaren negentig boven water, betrekkelijk kort geleden.

Gezien het feit dat er al bijna vijftig jaar lang, een groot deel van

mijn leven dus, onthullingen over mijn vader aan het licht komen, begrijp ik waarom het nooit mogelijk is geweest een eind te maken aan het rouwproces. In deze uitgave heb ik aan het nawoord wat eigen herinneringen toegevoegd, die illustreren hoe zijn afwezigheid mij persoonlijk heeft geraakt. Vele jaren ben ik nu al betrokken bij pogingen datgene wat algemeen beschouwd wordt als de kern van Babels werk te bundelen en toe te lichten. Ik hoop dat het huidige ambitieuze project een grotere kennis van en waardering voor mijn vaders literaire erfenis verschaft, alsmede meer inzicht in zijn persoonlijkheid.

Nathalie Babel
Washington, D.C.
Maart 2001